

МОВА МЕНШИН В СИСТЕМІ ОСВІТИ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (НА ПРИКЛАДІ РУСИНІВ)

Анотація. У даній розвідці мова йде про проблеми вживання власної мови русинами СР в шкільній освіті. Вказано на недоліки законодавства щодо освіти меншин, проаналізовано офіційні статистичні дані, що стосуються русинського шкільництва і використання мови у порівнянні з іншими меншинами. Загалом показано нестійкий стан освіти русинів, який супроводжується асиміляційними процесами.

Ключові слова: русини, освіта, мова, школа, закон.

Нещодавній перепис населення в Словацькій Республіці продемонстрував зменшення відсотку словацького населення в країні. Найбільшими національними меншинами є угорська, ромська та чеська, четверте місце займає русинська громада, яка в основному проживає у північних та східних регіонах. Як бачимо, русини у СР визнані меншиною і відповідно користуються тими ж правами, що й решта. Треба наголосити існування у СР русинів-українців та власне русинів, причому останні, про яких йтиметься у даній розвідці, вважаються окремим народом.

Важливими питаннями для русинів виступають мова та освіта, які є важливими індикаторами їх асиміляції у країні. Варто звернути увагу на той факт, що чисельність русинів порівняно з переписами 1991 та 2001 рр. зростає, але при цьому зустрічаються розбіжності у описі шкільної справи стосовно русинів. Ще у 2008 р. мова йшла про хитке становище шкіл з русинською мовою навчання через їх формування, тоді як вже в 2012 р. деякі автори говорять про слабкі перспективи русинського шкільництва, про що йтиметься нижче. А тому основним завдан-

ням статті є простежити тенденції вживання русинської мови у шкільних закладах СР та відповідно проаналізувати окремі положення шкільного законодавства, причому до шкільної освіти варто відносити і вищу школу в даному випадку.

Словацьку систему освіти можна розділити на початкову, середню та вищу школу. Освітня система була реформована у 2008 р., коли збільшився державний нагляд за регіональним шкільництвом, зменшились повноваження шкільних органів самоврядування, було введено обов'язкові шкільні програми, що викликало тоді шквал емоцій у опозиції, церкви та деяких національних меншин, які висловлювались на підтримку власної мови, години навчання якої відповідно скорочувались. Русинська меншина особливо не висловлювала невдоволення прийняттям згаданого закону.

Стосовно мови русинів у СР, то перш за все слід згадати дослідницю Анну Плішкову, котра вказує на те, що русини почали відроджувати власну мову після 1989 р. Процес створення окремого лінгвістичного стандарту почався у 1992 р. з робочого семінару у Бардіївській Купелі (Словаччина), результатом якого стала розробка ряду орфографічних, орфоепічних і граматичних норм, що лягли в основу кодифікованої русинської мови в Словаччині [18]. Уже станом на 1995 р. русини Словаччини мали кодифіковану мову. Такий поспіх кодифікації, на думку Анни Плішкової лише зашкодив, позаяк вже до 2008 р. з'явилися значні проблеми кодифікації, адже практично діють два діалекти русинської мови в Словаччині – західноземплинський та східноземплинський – не кажучи про відмінність живої мови у Польщі, Україні, Сербії чи Угорщині [2, с.4]. У Пряшівському університеті існує кафедра української мови та літератури, а щодо русинської, то при університеті функціонує відділення вивчення мови та культури на рівні з мовами інших меншин [9, с.88]. Загалом власне самі дослідники русинських говорів дійшли думки розвитку мовних особливостей в умовах гірського пограниччя й формування кількох русинських мов на семінарі 1992 р. [4,

с.76], що є унікальною специфікою русинства.

Із 1999 р. русинську мову почали викладати в Пряшівському університеті, втім, на рівні церков ні вивчати, ні тим більше вводити в богослужіння русинську мову не поспішають. Поряд з цим ще із 2002 р. єпископ Греко-католицької церкви у Словаччині Ян Гірка дозволив перекладати Євангелія від святого Івана на русинську мову [11, с. 220-222].

Загалом існує закон метою якого є виконання норм Європейської хартії мов. За цим законом русинську та українську мову відносять до мов меншин, причому до другої групи, а угорську – до третьої [8, с.49]. Русини, як меншина, в чисельному вимірі найбільше навчаються в трьох вищих школах: у Кошицькому університеті П.-Й. Шафарика, Пряшівському університеті та Кошицькому технічному університеті [9, с. 103]. Цікаво, що незважаючи на переважання русинів в Пряшівському краї, більшість їх навчається в Кошицях. У 2008 р. загальна чисельність студентів русинської народності у вузах становила 89 осіб, що трохи менше ніж у 2002 р. [14, с.191].

Використовується кодифікована мова русинів у сфері друкованих та електронних ЗМІ. Як приклад існують наступні видання: друковані видання загальносуспільного змісту – «Русин», «Народні Новинки» та «ІнфоРусин»; релігійного характеру – «Благовісник» та «Артос»; електронні сторінки – «Академія русинської культури в СР» та «РусинФорум».

Існує державна підтримка мовлення русинів та русинів-українців Словаччини. За сприяння Партії демократичної лівиці вдалося почати мовлення русинів та українців з 1 вересня 1998 р. [1, с. 17]. На рівні держави створена народно-етнічна редакція словацького телебачення в Пряшеві (а з 2004 р. – в Кошицях), в рамках якого презентовано найбільш важливі фольклорні фестивалі та заходи, національних меншин. За рік до початку мовлення русинською мовою в околицях Кошице, русини висловили стурбованість через зволікання трансляцій на Світовому конгресі русинів у Пряшеві, котрий відбувся 7 червня 2003 р. [3, с.5]. Ще з

2002 р. русини отримали можливість трансляції рідною мовою на Словацькому телебаченні протягом 30 хвилин кожного четвертого робочого тижня. Проте варто підкреслити, що русини та русини-українці мовлення здійснюють окремо й на власних мовах [10, с. 206]. У 2008 р. русини здійснювали мовлення понад дві години, а русини-українці – майже чотири; русинська громада здійснює радіомовлення кожний другий тиждень у відповідні години [14, с. 192]. Саном на 2012 р. практичне вживання русинської мови, як зазначає Анна Плішкова, відбувається в наступних сферах: побутовій, урядовій, театральній, медійній, освітній, конфесійній та літературній. Але в той таки час дослідниця спростовує поступовість практичного використання, особливо в сфері побуту, на урядовому рівні [12, с. 5-13]. Загалом варто підкреслити, намагання подати русинську проблему в Словаччині Анною Плішковою, як певного унікального феномену, в той час як, для прикладу, українська мова (не кажучи вже про мови інших мешин) вважається менш перспективною.

Не менш важливим питанням для Словаччини є вивчення мови русинів та його вирішення з боку держави. Дослідниця Анна Плішкова констатує, що в Словацькій республіці відсутні русинськомовні школи загалом. Тому русинські діти, як і перед 1989 р., змушені навчатися у словацькомовних або ж в україномовних школах, що на думку авторки, суперечить правові русинів на отримання освіти рідною мовою. Згідно законів Словацької республіки, вивчення мов меншин дозволено на основі державної, приватної та церковної підтримки [15, с. 78]. Питання про запровадження русинської мови та літератури в середній школі порушилося лише в 1996 р. в Бардейові. У 1996 р. існувало 12 середніх шкіл, де вивчали русинську мову. Проте уже в навчальному році 1996/1997 вивчення русинської мови здійснювалося лише у чотирьох школах Меджилабірців та Свидника. Більше того, Анна Плішкова констатує – вивчення русинської мови зводиться радше до факультативу ніж до програмового предмету [11, с. 224-225]. За деякими даними у 1997/1998 навчально-

му році існувало 10 шкіл русинів-українців [5, с. 160-161]. Русини ж наполягають на 10 школах, де вивчають русинську мову та літературу, з різною кількістю годин, в залежності від кількості русинського населення. За іншими даними у 1997/98 навчальному роках у шести школах викладали русинську мову та літературу, та й то за малої зацікавленості батьків [5, с.161]. Уже в 2006/2007 навчальному роках русинську мову вивчали лише у трьох школах, хоча представники русинського руху переконані, що русинська мова викладається у 8 школах, проте воно не забезпечено відповідним програмовим матеріалом [13, с. 172]. Вже станом на 2011/2012 рр., згідно офіційних даних, нараховується одна початкова школа з русинською мовою навчання та одна школа першого ступеня, де використовуються паралельно словацька та русинська мови. Число україномовних шкіл також скоротилось – це 6 шкіл (4 початкові, одна школа першого ступеня та одна гімназія). Отже, бачимо поступове скорочення навчальних закладів, де вивчається русинська мова, що певним чином суперечить даним перепису 2011 р. в Словаччині, який ілюструє зростання чисельності русинського населення.

У 2008 р. у Словацькій Республіці було прийнято новий шкільний закон, що стосується виховання та освіти у регіональному шкільництві (з останніми доповненнями у 2011 р.) [17]. Процес прийняття даного закону не проходив гладко. Це пояснюється, перш за все, зниженням, згідно положень даного закону, повноважень та можливостей шкільних органів самоврядування та шкільних рад. Реагували на даний закон також і національні меншини, позаяк урівнювалося число годин навчання словацької мови та літератури з їх рідною мовою. Особливе невдоволення висловлювали угорці, які наголошували на можливості асиміляції національної меншини. Тоді як україномовні, русинськомовні та німецькомовні представники особливо проти закону не виступали [14, с. 179].

Зважаючи на наведені вище дані стосовно чисельності шкіл, слушною є думка Марека Гая про примарні перспективи

русинського шкільництва, адже відбувається швидка асиміляція русинської молоді у напрямку словакізації. Серед проблем вивчення русинської мови варто назвати те, що вона включена в програму виключно як факультатив чи за вибором; відсутнє матеріальне заохочення вчителів з боку міністерства (хоча інші народності таку підтримку отримують). У підсумку Марек Гай констатує: «...на народ, котрий не має молоді, чекають лише спогади...» [7, с.33]. Покращення становища шкільної освіти для русинів вимагає ряд заходів, – як з боку самих русинських активістів, так і завдяки старанням держави та церкви. Особливо варто активніше висловлювати вимоги до профільного міністерства, наполягає Марек Гай, позаяк за законами Словацької Республіки уряд фінансує шкільництво усіх народів, але щодо русинства, то вишезгадана норма не діє [7, с. 31]. Серед інших поширених проблем у вирішенні русинського шкільництва постає сам учитель, котрий має бути справжнім «фанатом» своєї справи (що трапляється станом на 2012 р. вкрай рідко), використовувати новітні методики викладання, залучати до активності місцеве населення, мати підтримку керівництва школи та й загалом служити прикладом для молодого покоління спілкуючись з ними виключно на рідній мові [7, с. 32-33]. Загалом, треба відзначити високу активність русинських діячів Словаччини у пошуках ефективного менеджменту в русинському шкільництві. Варто підкреслити не лише констатацію проблеми, але й спроби реалізувати конкретні рекомендації у вирішенні поганого становища зі шкільництвом. Русинська мова та література вивчається в єдиному з усіх вищих навчальних закладів Словаччини - Пряшівському університеті [11, с. 219-226]. З 2008 р. відділення вивчення русинської мови та літератури перетворено на самостійну структуру при Пряшівському університеті [14, с. 190].

«Мовне питання» для русинів у Словацькій республіці вирішено законом від 10 липня 1999 р. за яким регіони, де національні меншини становлять понад 20% у геогра-

фічних назвах можуть використовувати рідну мову. 25 серпня 1999 урядом прийнято рішення про визнання русинської мови у 68 регіонах, де можна називати географічні назви також мовою меншості відповідного регіону, що може бути розглянуто місцевим самоврядуванням, в тому числі русинам та русинам-українцям Словаччини [16, с. 47-48]. Станом на 2005 р. на територіях, де русини мають понад 20% усього населення їх мова не використовувалась на рівні з державною, що є тоді порушенням їх прав з боку держави [6, с. 208]. Певним упередженням виглядає той факт ніби русини на державному рівні підтримуються краще ніж українці – на державному рівні русинська мова вивчається лише в початковій школі, а в той час українська – в початковій, середній, гімназіях та профільних навчальних закладах [15, с. 78].

Аналіз наведених даних демонструє нам подекуди цікаві факти, коли число русинських учнів одне, а рівень вивчення мови набагато нижчий, що дає можливість припускати долучення русинських дітей до навчання словацької, української чи то інших мов. Не зважаючи на зростання чисельності русинського населення, кількість шкіл поступово скорочується. Така статистика свідчить радше про асиміляцію в геометричній прогресії. Словацьке законодавство враховує потреби національних меншин, прописуючи необхідність забезпечення їм всіх необхідних прав. Що ж стосується мови, то поряд з мовою меншин необхідним є також включення словацької мови, як державної обов'язкової (у тому числі в школі, на пам'ятних знаках тощо). Наявність ряду суперечностей у даній сфері дає значні перспективи у плані розвитку даної проблематики, зокрема такі питання як державне заохочення, фінансування регіональних шкіл меншин, забезпечення шкіл потрібними кадрами, підготовка русинських вчителів, порівняння тенденцій вживання української та русинської мови, настроїв щодо навчання власних дітей самих представників русинської громади тощо.

Література:

1. Зозуляк А. Розвиток культури Русинів на Словеньску по році 1989 / А. Зозуляк // Вседержавный Русинський Вісник. – 2003. – Май. – С. 17.
2. Плішкова А. К дакотрым проблемам кодифікації і акцептації русинського языка на Словеньску / А. Плішкова // Русин. Культурно-христiанський часопис. – 2008. – №5. – С. 4-6.
3. Узнесення делегатів 7. Світового конгресу Русинув 7 юна 2003 у Пряшови // Русин. – 2003. – №3-4. – С. 5.
4. Ябур В. Некоторые черты русинских говоров Словакии / В. Ябур, А. Плішкова // Русин. Международный исторический журнал. – 2005. – №1. – Кишинев: Издательский дом «Татьяна», 2005. – С. 76-84.
5. Dostál O. Národnosné menšiny / O. Dostál// Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti. / Editors by Grigorij Mesežnikov and Miroslav Kollár. – Bratislava : Inštitút for Publik Affairs, 1998. – P. 155-170.
6. Dostál O. Národnosné menšiny / O. Dostál // Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Inštitút pre Verejné otázky, 2007. – P. 197-212.
7. Gaj M. Súčasný stav rusinskeho národnostného školstva a jeho perspektívy // Rusini na Slovensku súčasne postavenie a historické kontexty vyvinú. – Bratislava – Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. – С. 31-33.
8. Gyoricsek P. Analýza k implimentácii Európskej regionálnych alebo menšinových jazykov // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. – S. 47-74.
9. Hushegyi G. Národnosti a vysoké školstvo v SR // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. – S. 84-108.
10. Mušinka M. Sucasni nositelia, interpreti a bádatelia ľudových tradícii Rusinov-Ukrjincov Slovenska : vzáýomne vzťahy a konflikti prislušnikov dvoch národnostných orientácií spoločneho etnika / Mikuláš Mušinka / Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti: zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S.

203-207.

11. Plišková A. Jazyk a skolsno Rusinov v transformujúcej sa spoločnosti / Anna Plišková / *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti* : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 219-226.
12. Plišková A. Rusinsky jazyk v epoche nového národného obrodzenia // *Rusini na Slovensku súčasne postavenie a historické kontexty vyvinú.* – Bratislava – Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. – S. 5-19.
13. Šutaj Š. O. *Národnosné menšiny* / Š.Šutaj, Z. Sáposová // *Slovensko 2007. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* – Bratislava : Inštitút for Publik Affairs, 2008. – P. 164-192.
14. Šutaj Š. *Národnosné menšiny*/Š.Šutaj, Z. Sáposová//*Slovensko 2008. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* – Bratislava : Inštitút pre Verejné otázky, 2009. – S. 176-210.
15. Użiwanie jezyka mniejszosci narodowych jako pomocniczego jezyka urzedowego wybrnych krajach europejskich: o Slowacja // *Загорода.* – 2004. – №1 (40). – С. 46-48.
16. Szemet E., Szabô L. A. *Pravá menšín vo vzdelávaní* // *Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002.* – Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. – S. 75-83.
17. *Zákon z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov (245/2008 Z.z.)* Режим досту-пу до сторінки : http://www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Zakony/245_2008%20-%20zakon%20-%20novela%20390_2011.pdf
18. Rothstein Robert A. *The Language of Slovakia's Rusyns* [Електро-ний ресурс] *Harvard Ukrainian Studies.* Cambridge: Dec 1999. Vol. 23, Iss. 3/4, p. 185-187 (3 pp.). – Режим доступу до сторінки: <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=983653621&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD>. — Назва з екрану.